

ОБРАЗЪТ НА БУДИТЕЛИТЕ РЕВОЛЮЦИОНЕРИ (80-ТЕ ГОДИНИ НА XIX ВЕК – 40-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК): РАЙНА КНЯГИНЯ

Жоржета Назърска

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: В статията се изследват средствата, чрез които образът на Райна Княгиня е включен в националната колективна памет през 80-те години на XIX век, – 40-те години на XX век. За целта се проучват предимно символните „места на памет“ за нея. Статията се базира на подхода на социалната история и е написана въз основа на разнообразни публикувани и непубликувани източници.

Ключови думи: Райна Княгиня; Априлско въстание; национална памет; места на памет; юбилеи

ВЪВЕДЕНИЕ

В статията се изследват средствата, чрез които образът на Райна Попгреоргиева Футекова-Дипчева (1856–1917) е включен в националната колективна памет през 80-те години на XIX век – 40-те години на XX век. За целта се проучват предимно символните „места на памет“ за нея. Статията се базира на подхода на социалната история и е написана въз основа на разнообразни публикувани и непубликувани източници.

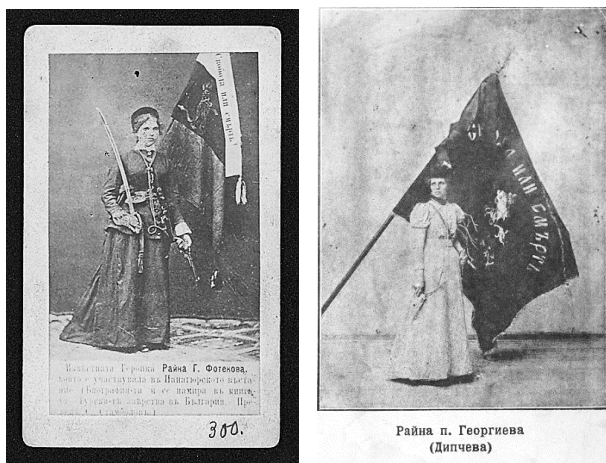
Според френския социолог Пиер Нора колективната памет може да бъде измерена чрез т.нар. места на памет, типологизирани от него като символни (чествания, годишнини, възпоминания, юбилеи, наименования на обекти), мемориални (паметници, паметни плочи, надгробия), функционални (автобиографии, мемоаристика, публикации, енциклопедии, биографични речници) и топографски (библиотеки, архиви, музеи, галерии) (Nora, 1998; 2004, pp. 27, 44–45). Понастоящем подобни изследвания съществуват за по-главните фигури в българската културна памет, включително за Левски, Ботев, Стамболов и Баба Тонка (Daskalov, 2002; Todorova, 2009; Peleva, 1998; Zhenite, 2013; Dechev, 2022; Alexieva, 2025). Подобно цялостно проучване не е направено за Райна Княгиня, макар редица публикации да засягат отделни „места на памет“, свързани с нейната личност (Paskaleva, Patarchanova, 1976; Boneva, 2002; Patova, 2001; Zografova, 2021; Kirova, 2025).

ОБРАЗЪТ НА РАЙНА КНЯГИНЯ ВЪВ ВЪЗПОМИНАНИЯТА И ЮБИЛЕИТЕ (1879 – 1950)

От Освобождението до края на 40-те години на XX век тече процес на постепенно включване на образа на Райна Княгиня в колективната памет. Създаването на символни „места на памет“ за нея, т.е. устройването на чествания, годишнини, възпоминания и юбилеи и наименоуването на обекти (природни места, улици, институции и др.), е дело на разнообразни институции. Най-дейни сред

тях са НПО: поборническо-опълченските и локалните дружества (землячески и възпоминателни) са първи, следвани от т.нар. родолюбиви и паравоенни организации, както и женските формации. През 20-те–30-те години се включват частни културни институции (издателства, киносалони и др.) и държавата чрез своите министерства на войната (МВ), на вътрешните работи и народното здраве (МВРНЗ) и на народното просвещение (МНП), и чрез Дирекцията на обществената обнова (ДОО).

Първите стъпки за изграждане на „идеалния“ образ на Райна Попгеоргиева като видна фигура в Българското възраждане прави Поборническо-опълченското дружество (ПОД), чиято основателка е. Наред с посредничеството пред властите за осигуряване на пенсии на поборниците Рашкова, 1988)¹, то организира първите чествания на Априлското въстание и Освобождението. Възпоминанията за загиналите революционери и мирните жертви постепенно еволюират в исторически реконструкции, където ветераните се дегизират и фотографират с оръжие и униформи, зрелищно и публично разиграват отделни епизоди от въстанието и посещават важни места. Още през 1886 г. дружеството изработва пощенски карти на заслужилите национални герои. Сред тях е и образът на Райна Футекова, заснета пред триколюр, с револвер и сабя и наречена „известната героиня“ (фиг. 1). През 1901 г., когато поборниците отбелязват 25-годишния юбилей от Априлското въстание, тя се съгласява да направи три реплики на знамето на Панагюрския комитет, и се снима отново въоръжена пред него (фиг. 2).

Фиг. 1, 2. Пощенски карти на Райна Попгергиева, 1886 и 1901 г.
(Източници: БИА – НБКМ; личен архив на автора)

През същата година знаменоската участва в тържеството, организирано в Панагюрище съвместно от ПОД, Панагюрското благотворително дружество „Оборище“ (осн. 1884 г., ПБД) и Комитета „20.04.1876“ (осн. 1900 г.)². Там

специално се снима под триумфалната арка с оцелелите поборници. Фотографията отново е превърната в пощенска карта, носеща приходи на организацията, но разпространяваща широко образа на деятелката и внушаваща нейната значимост (фиг. 3).

Фиг. 3. Пощенска карта от честване на 25 години от Априлското въстание, 1901 г. (Източник: личен архив на автора)

Попгеоргиева не пропуска и 30-годишнината от Освобождението през август 1909 г., когато присъства на освещаване на опълченския паметник в Русе, построен със средствата на ПОД. Там тя гостува по покана на местните ветерани и специално на Петра и Никола Обретенови. В местната преса е описана като жена, „взела живо участие във въстанията“, вдъхнала „любов и кураж та въстаналия роб за свобода“ (Roshkeva, 2023).

Поборническите дружества имат продължител в лицето на македоно-одринските опълченски дружества, разполагащи с разклонена мрежа. През 20-те–30-те години те финансират заснемането на документални филми с акцент върху Възраждането и Освобождението. Кирил Петров – панагюрец, собственик на пловдивското кино „Екзелсиор“ и вероятно член на Д-во „Оборище“, заснема заедно с оператора М. Балкански филм за Априлското въстание, в който основните дейци са портретирани, а биографиите им се представят с титри. Сред тях е и Райна Княгиня. Лентата е показана на две възпоменателни утра на местното македоно-одринско опълченско дружество (1933, 1940) и на софийско събитие (юни 1936 г.), посветено на 60 години от въстанието и Ботевата гибел (Kadzhilov, 2024).

На подобно събитие произнася реч синът на героинята ген. Ив. Дипчев, не само в качеството си на началник на канцеларията на МВ, но и като член на ПБД „Оборище“ (Kadzhilov, 2024). То е основано през 1884 г. в София от преселници панагюрци, сред които е самата Райна Дипчева. Неслучайно още в началото на

XX век организацията разпространява табло, предназначено за средните училища, с нейния образ и надпис „героинята от Априлското въстание“ (фиг. 4).

Фиг. 4, 5. Табла с образа на Райна Княгиня, началото на XX век и 1935 г.
(Източник: личен архив на автора)

Подобна инициатива е повторена от дружеството след три десетилетия, когато ген. Дипчев използва поста си в МВ, за да издаде от името на МНП и ДОО нови табла. На едното поборницата е в позата от снимката си от 1886 г., но с оригиналното знаме в ръка и с надслов „Райна Княгиня“ (фиг. 5). На другото портретът ѝ със същото име е поставен най-високо сред плеяда народни будители, наред с Бачо Киро, Стамболов, А. Кънчев, Г. Мамарчев и Поп Харитон (Zdravchev, 2025; cf. Yakimov, 2023). Като „Райна Княгиня“ героинята се споменава и в почти всички юбилейни листове, издавани от едноименното дружество (1933–1938) и Комитета „Бележити панагюрци и Панагюрско“ (1937) (Oboriste, 1937, 1938; Aprilska, 1938)³. Така псевдонимът, с който я зоват съвременниците ѝ, постепенно замества дотогава употребяваните фамилии (моминска Футекова и съпругеска Дипчева) и се налага в колективната памет.

Ключов период за утвърждаване образа на Райна Княгиня в националната памет са 20-те–30-те години, когато в страната расте популярността на т.нар. родолюбиви организации (всъщност крайнодесни формации, повлияни от фашистката и националсоциалистическата идеология), като Български народен съюз „Кубрат“, Всебългарски съюз „Отец Паисий“, Съюз на бойците, Съюз на българските фашисти, Ратници за напредъка на българщината и др. Повечето от тях са продукт на следвоенната криза, която те предлагат да бъде преодоляна чрез семпли, но обществено привлекателни лозунги: силна авторитарна, безпартийна и монаршеска власт; изключване от нацията на вътрешните „врагове“ (етнорелигиозни малцинства и чужденци); външнополитически реваншизъм; консервативни ценности. Част от тези формации са доминирани от бивши военни (Poppetrov, 1999, 2008; Georgieva, 2002; Altankov, 2004).

Ген. Иван Дипчев е професионален офицер, възпитаник на Военното училище и командвал пехотни подразделения. Подобно на майка си той е деен общественик – член на ръководството на ПОД „Оборище“, на промонархическото крило на Военния съюз (ВС) и на Съюза „Българска родна защита“ (СБРЗ) – националистическа организация, основана от о.з. офицери през 1924 г. и лансираща идеи за безпартийно управление, силна водаческа власт и елиминиране на либерали, комунисти, масони, атеисти, чужденци и малцинства като национална „опасност“. Тя призовава за връщане към идеалите на Възраждането и прослава на неговите герои (Georgieva, 2002, pp. 148–252; Altankov, 2004, pp. 111–117). Като началник на канцеларията на МВ (1934–1936) и деец на ВС, генералът пропагандира примера на Райна Княгиня, разпространявайки таблото с нейния лик и това на народните будители в държавните училища, и инициира през 1936 г. честване на годишнините от нейното рождение и Априлското въстание.

През 1935 г. ген. Дипчев се свързва чрез СБРЗ с нейната „дъщерна“ организация Българския женски съюз „Любов към Родината“ (БЖСАР) (Daskalova, 2012; Nazarska, 2025a). Основана през 1926–1927 г. от близки на военни, тя пренася идеологията на съюза в семейните отношения, въздигайки в култ „Родината, Вярата и Домашното огнище“ и призовавайки съвременниците към „национално и религиозно възраждане“, да „продължават делото на българите от предосвободенската епоха“, да „присаждат“ „ония добродетели, ... които красяха българките“, и да подражават на „заслужилите героини“ (Dejnost, 1942). БЖСАР описва дейците на Възраждането като „големи характери, цялостни люде, устойчиви борци“, носители на „прастари традиционни добродетели“ (Mutafova, 1942a, b) и съвсем естествено приема да организира индивидуален юбилей на Райна Княгиня.

Подкрепа на начинанието оказва Съюзът на българските писателки (осн. 1931 г., СБП), в който влизат членки на БЖСАР и близки на видни революционери. Със съвместни усилия двете организации не само почитат фигурата на „известната патриотка“⁴, но я утвърждават в публичното пространство наред с (и дори в противовес на) Баба Тонка. През 1935 г. Теодора Пейкова – потомка на копривщенски род, пострадал през Априлското въстание, съпруга на бивш офицер и управител на Военноиздателския армейски фонд, собственичка и главна редакторка на сп. „Икономия и домакинство“, превежда от руски „Автобиографията“ на Райна Княгиня и я разпространява в огромен тираж като притурка на своето списание (Ikonomia, 1935; Nazarska, 2025a). Членките на СБП Христина Стоянова, Мара Кинкел и Наталия Футекова публикуват стихове и статии, а участничките в БЖСАР Ф. Попова-Мутаfoва и Л. Шокова-Войводова ѝ посвещават свои речи и публикации (Futekova, 1938; Kinkel, 1938; Mutafova, 1942a, b; Vojvodova-Shokova, 1942)⁵. Писателката включва разказ за знаменоската в сборника си „Велики сенки“ (Popova-Mutafova, 1935). В тях окончателно се утвърждава названието „Райна Княгиня“, наричана „апостолка“ и сравнявана с известни революционерки (Баба Тонка, Сирма и Бояна

войвода, Мара Бунева), но най-вече сочена за национална героиня по аналогия с Жана д'Арк (нейният прякор „Орлеанската дева“ е трансформиран специално в „Панагюрската дева“). Кулминация на честването е панихидата до паметника на Попгеоргиева на Централните софийски гробища (май 1936 г.), посетена от много граждани и нейни почитатели.

Окончателното включване на Райна Княгиня в пантеона на национално значимите личности става с участието на държавата. За това особено много допринасят юбилейните чествания, устроени в междувоенния период.

През 1926 г. специалното отбелязване на 50 години от Априлското въстание (1926) е съсредоточено в Копревщица. Въпреки желанието на местния Комитет „20.04.1876“, в Панагюрище са направени само инсценировка с черешово топче и поклонение в местността Оборище (Pustrovana, 1926). Едва през 1929 г., когато се празнуват 50 години от въстанието и Освобождението и 10 века от цар-Симеоновата епоха, Панагюрище става домакин на тридневни тържества. В присъствието на много гости са отслужени панихида и молебен, произнесени са речи, посещават се поборническите къщи и важни местности, освещава се оборищенския паметник. Шествието преминава и по ул. „Райна Княгиня“. Вечерта ликовите на заслужилите дейци (включително на Р. Попгеоргиева) са прожектирани пред паметника музей в центъра на града (Panagurski, 1929b)⁶. Тази традиция е продължена и през 30-те години, когато вече станалото традиционно отбелязване деня на въстанието е подпомогнато и от ДОО. През 1935 г. пряко участие в него взема и ген. Ив. Дипчев (Zora, 1935).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Направеното проучване показва, че в периода от Освобождението до средата на XX век образът на Райна Княгиня трайно се включва в националната културна памет. Механизмите за това действат „от долу нагоре“, като най-ангажирани са редица НПО и местната власт. Едва през 30-те години започва обратният процес, „от горе надолу“, дирижиран от държавните културни политики и основно издържан в духа на национализма. В сравнение със своите мъртви и живи съратници Попгеоргиева заема късно мястото си в националния пантеон и се придвижва от „периферията“ към неговия „център“. Това е резултат от разнообразни причини: женския ѝ пол, подценяван въпреки заслугите ѝ; съдбата ѝ на оцеляла, а не загинала в борбата; съществуващите други фигури на революционерки.

Доминацията на символните „места на памет“, свързани с чествания, юбилей и наименования, над функционалните (мемоаристика, научнопопулярни книги и публицистика) и практическото отсъствие на топографски свидетелства очертават други значими характеристики на паметта за нея като историческа личност. Образът на Райна Княгиня е трансформиран според социокултурния контекст: докато в края на XIX век тя е сочена еднозначно за революционерка и уважавана поборница, през 30-те години вече е описвана като безспорна национална героиня и сравнявана с такива от други държави. Симптоматично е

обаче, че в никое десетилетие колективните възприятия не я свързват с няколко групи, към които Попгеоргиева безспорно принадлежи: жените с високо образование, с професия и с обществена активност.

БЕЛЕЖКИ

1. На Р. Дипчева Народното събрание отпуска голяма по размер пенсия от 1200 лв. За сравнение, тази на майката на Бенковски е 450 лв. (ДВ, 1896).
2. В управлението на ПБД „Оборище“ участват Ив. Белопитов, Ст. Костурков, Ив. Муховски, Г. Байрактаров, Ст. Мачев, Ив. Дипчев – син на Р. Попгеоргиева и председател през 1915 г., и др. Инициира построяване на паметник за загиналите от Търновската дружина (1925–1932), подпомага строежа на театралната сграда (1929) и издаването на в. „Оборище“ (ЦДА, ф. 264К, оп. 6, а.е. 143; Boteva, 2004; Gemidzhiev, 2009, pp. 463–468; Belopitov, 2014). Комитетът „20.04.1876“ си поставя за цел да построи паметник-музей-театър в памет на участниците във въстанието (Panagurski 1928, 1929).
3. Комитетът „Бележити панагюрци и Панагюрско“ (София, 1933) цели да съхрани спомена за „великите покойници, най-великите възпитатели на подрастващите поколения“, но не се занимава с Р. Попгеоргиева, макар негов активен член да е брат ѝ З. Футеков (Boteva, 2019).
4. ЦДА, ф. 264К, оп. 5, а.е. 102, л. 69.
5. По същото време статии за Р. Попгеоргиева публикуват също в. „Женски глас“ (Ivanova, 1935; R-va, 1935) и „Зора“ (Nikolchev, 1935). За Райна Княгиня пише в спомените си Ц. Миладинова (1939). Други функционални „места на памет“ са повестта на Н. Станев (1936) и научнопопулярните очерци на П. Кепов (1933) и Н. Никитов (1936, 1942). В тях Райна княгиня е наричана „легендарна героиня от Средногорското въстание“, „геориня и мирна културна труженица“, оприличавана е на българската Жана д'Арк, нареждана е по значимост до Баба Тонка, Бенковски и Каблешков. През 1933 г. Райна Княгиня е включена в американски биографичен речник заедно с български учителки, революционерки, филантропки, деятелки на женските дружества и едни от първите работещи жени (Moscherosch Schmidt, 1933, p. 68).
6. Това „място на памет“ остава едно от най-неразработените до края на разглеждания период. Подобна е ситуацията с топографските „места на памет“. Родната къща на Р. Попгеоргиева е била отворена за посещения, като гостите е посрещал брат ѝ Захари Футеков. През 1941 г. тя е обявена за народна старина, а едва през 1950 г. е превърната в къща музей по идея на НЧ „Виделина“ и Женското дружество. Това е първата къща музей на жена (преди тези на В. Пеева във Велинград – 1951 г., Баба Тонка в Русе – 1958 г., и А. Будевска в Добрич – 1978 г.), третата на революционер (след тези на Левски в Карлово – 1937 г., и Ботев в Калофер – 1944 г.) и шестата изобщо в страната (след изброените и тези на писателите Ив. Вазов в София, 1926 г., и в Сопот, 1935 г., и А. Константинов в Свищов – 1926 г.) (Zora, 1935; Mir, 1941).

REFERENCES

- Aleksieva, A. (2025). *Hristo Botev: Ideologicheskoto modelirane na geroichniya obraz*. Kralitsa Mab. [Алексиева, А. (2025). *Христо Ботев: Идеологическо моделиране на героичния образ*. Кралица Маб.]
- Altankov, N. (2004). *Narekoha gi fashisti*. Tangra-Tanakra. [Алтънков, Н. (2004). *Нарекоха ги фашисти*. Тангра-Танакра.]
- Aprilska епопея [April epic]. (1938, May). [Single sheet]. Sofia. [Априлска епопея. (1938, май). Ед. лист. София.]
- Belopitov, I. (2014). *Prinosi kam istoriyata na Panagyurishte i Balgarskoto vazrazhdane*. Oborishte. [Белопитов, Ив. (2014). *Приноси към историята на Панагюрище и Българското възраждане*. Оборище.]
- Boneva, V. (2002). Rayna, balgarska knyaginya. *Istoricheskoto badeshte*, 1–2, 10–19. [Бонева, В. (2002). Райна, българска княгиня. *Историческо бъдеще*, 1–2, 10–19.]
- Boteva, I. (2004, July 1). 120 godini Panagyursko blagotvoritelno druzhestvo v Sofia. *Oborishte (Panagyurishte)*, 28. [Ботева, И. (2004, 1 юли). 120 години Панагюрско благотворително дружество в София. *Оборище (Панагюрище)*, 28.]
- Boteva, I. (2019). Komitetat "Belezhiti panagyurtsi i Panagyursko": Pametnikat na M. Drinov – parva i povelitelna zadacha. *Istoricheski pregled*, 3, 97–107. [Ботева, И. (2019). Комитетът „Бележити панагюрци и Панагюрско“: Паметникът на М. Дринов – първа и повелителна задача. *Исторически преглед*, 3, 97–107.]
- Danchov, N., Danchov, I. (Eds.). (1936). *Balgarska entsiklopedia* (Vols. 1–2). St. Atanasov. [Данчов, Н., Данчов, И. (съст.). (1936). *Българска енциклопедия* (Т. 1–2). Ст. Атанасов.]
- Darzhaven arhiv – Sofia. (n.d.). *Fond 1K, inventory 1, archival unit 58*. [ДА-София, ф. 1К, оп. 1, а.е. 58.]
- Darzhaven vestnik. (1896, November 6). No. 245. [Държавен вестник. (1896, 6 ноември). № 245.]
- Daskalov, R. (2002). *Kak se misli Balgarskoto vazrazhdane*. LIK. [Даскалов, Р. (2002). *Как се мисли Българското възраждане*. ЛИК.]
- Daskalova, K. (2012). *Zheni, pol i modernizatsiya v Bulgariya, 1878–1944*. Universitetsko izdatelstvo. [Даскалова, Кр. (2012). *Жени, пол и модернизация в България, 1878–1944*. УИ.]
- Dechev, S. (2022). *Stambolov sled Stambolov: Istoriya, politika i pamet (1895–2020)*. Prosveta. [Дечев, Ст. (2022). *Стамболов след Стамболов: История, политика и памет (1895–2020)*. Просвета.]
- Deynost na BZHS "Lyubov kam rodinata". (1942, June 27). *Lyubov kam rodinata*, 1. [Дейност на БЖС „Любов към родината“. (1942, 27 юни). *Любов към родината*, 1.]
- Elenkov, I. (1998). *Rodno i dyasno*. LIK. [Еленков, Ив. (1998). *Родно и дясно*. ЛИК.]
- Futekova, N. (1938, May 3). Uchastieto na zhenata v Aprilskoto vastanie. *Oborishte*. [Футекова, Н. (1938, 3 май). Участието на жената в Априлското въстание. *Оборище* [ед. лист].]

- Gemidzhiev, G. (2009). *Istoriya na Panagyurishte, 1878–1944*. Bogianna. [Гемиджиев, Г. (2009). *История на Панагюрище, 1878–1944*. Богианна.]
- Ikonomiya i domakinstvo. (1935). No. 5, supplement. [Икономиа и домакинство. (1935). № 5, приложение.]
- Ilyustrovana sedmitsa. (1926, April; 1926, May 9). Nos. 176–177. [Илюстрирана седмица. (1926, април; 1926, 9 май). № 176–177.]
- Ivanova, D. (1935, May 15). *Balgarkata – geroinya i mirna kulturna truzhenitsa. Zhenski glas, 15–16*. [Иванова, Д. (1935, 15 май). Българката – героиня и мирна културна труженица. *Женски глас, 15–16*.]
- Kardzhilov, P. (2024, April 19). *Aprilskata epopeya na film*. Portal Kultura. <https://kultura.bg/web> [Кърджилев, П. (2024, 19 април). *Априлската епоея на филм*. Портал Култура. <https://kultura.bg/web>]
- Kirova, M. (2025, April 7). *Rayna – knyaginya (i) na balgarskata literatura*. Portal Kultura. <https://kultura.bg/web> [Кирова, М. (2025, 7 април). *Райна – княгиня (и) на българската литература*. Портал Култура. <https://kultura.bg/web>]
- Mir. (1941, December). No. 12998. [Мир. (1941, декември). № 12998.]
- Moscherosch Schmidt, M. (1933). *400 outstanding women of the world and costumology of their time*. Minna M. Schmidt.
- Mutafova, F. (1942a, June 27). *Nashite zadachi. Lyubov kam rodinata, 1*. [Мутафова, Ф. (1942а, 27 юни). Нашите задачи. *Любов към родината, 1*.]
- Mutafova, F. (1942b, June 27). *Rech na vecherya pred IX kongres. Lyubov kam rodinata, 1*. [Мутафова, Ф. (1942б, 27 юни). Реч на вечеря пред IX конгрес. *Любов към родината, 1*.]
- Nazarska, Zh. (2025a). “Raboti samo za rodinata”: *Balgarskiyat zhenski sayuz “Lyubov kam Rodinata” (1926–1952)*. *Balkani, 14*, 97–109. [Назърска, Ж. (2025а). „Работи само за родината“: Българският женски съюз „Любов към Родината“ (1926–1952). *Балкани, 14*, 97–109.]
- Nazarska, Zh. (2025b). *Sotsialna promyana i kulturna traditsiya: Izdatelstvo “Ikonomiya i domakinstvo” na Teodora i Stefan Peykovi (1921–1940)*. In N. Tomova (Ed.), *Kulinarniyat kod na balgarina* (pp. 26–73). *Za bukvite – O pismeneh*. [Назърска, Ж. (2025б). Социална промяна и културна традиция: Издателство „Икономиа и домакинство“ на Теодора и Стефан Пейкови (1921–1940). В Н. Томова (съст.), *Кулинарният код на българина* (с. 26–73). *За буквите – О писменех*.]
- Nikolchev, P. (1935, May). *Edna legendarna geroinya ot Srednogorskoto vastanie Rayna Knyaginya (po razkazi na savremennitsite i)*. *Zora, 4755*. [Николчев, П. (1935, май). Една легендарна героиня от Средногорското въстание Райна Княгиня (по разкази на съвременниците ѝ). *Зора, 4755*.]
- Nora, P. (Ed.). (1998). *Realms of memory: Rethinking the French past*. University of Chicago Press.
- Nora, P. (Ed.). (2004). *Mesta na pamet* (Vol. 1). DNC. [Нора, П. (съст.). (2004). *Места на памет* (Т. 1). ДНЧО.]
- Oborishte. (1937, June 28). No. 1. [Оборище. (1937, 28 юни). № 1.]

- Oborishte. (1938, May 3). [Оборище. (1938, 3 май). Ед. лист.]
- Pachkova, P. (1988). *Ideynoto razvitie na pobornitsite sled Osvobozhdenieto: Sotsiologichesko-istorichesko izsledvane*. NI. [Пачкова, П. (1988). *Идейното развитие на поборниците след Освобождението: Социологическо-историческо изследване*. НИ.]
- Panagyurski glas. (1928a, May 3). No. 53. [Панагюрски глас. (1928a, 3 май). № 53.]
- Panagyurski glas. (1928b, December 18). No. 85. [Панагюрски глас. (1928b, 18 декември). № 85.]
- Panagyurski glas. (1929a, March 27). No. 99. [Панагюрски глас. (1929a, 27 март). № 99.]
- Panagyurski glas. (1929b, April 24). No. 103. [Панагюрски глас. (1929b, 24 април). № 103.]
- Paskaleva, V., Patarchanova, R. (Eds.). (1976). *Rayna knyaginya (Rayna Popgeorgieva Futekova): Avtobiografiya, dokumenti i materialy*. NI. [Паскалева, В., Патърчанова, Р. (съст.). (1976). *Райна княгиня (Райна Попгеоргиева Футекова): Автобиография, документи и материали*. НИ.]
- Patova, N. (2001). Тя, Княгинята. In *Тя на Balkanite* (pp. 203–214). YZU. [Патова, Н. (2001). Тя, Княгинята. В *Тя на Балканите* (с. 203–214). ЮЗУ.]
- Peleva, I. (1998). *Botev: Tyaloto na natsionalizma*. Kralitsa Mab. [Пелева, И. (1998). *Ботев: Тялото на национализма*. Кралица Маб.]
- Ророва-Мутаfoва, Ф. (1935). *Veliki senki*. [Попова-Мутаfoва, Ф. (1935). *Велики сенки*.]
- Poppetrov, N. (1999). Opiti za dirizhirane na kulturata v Bulgariya, 1934–1944. In *Moderna Bulgariya* (pp. 182–201). [Поппетров, Н. (1999). Опити за дирижиране на културата в България, 1934–1944. В *Модерна България* (с. 182–201).]
- Poppetrov, N. (2008). *Fashizmat v Bulgariya: Razvitie i proyavi*. Кама. [Поппетров, Н. (2008). *Фашизмът в България: Развитие и прояви*. Кама.]
- Poppetrov, N. (Ed.). (2009). *Sotsialno nalyavo, natsionalizmat – napred*. Gutenberg. [Поппетров, Н. (съст.). (2009). *Социално наляво, национализмът – напред*. Гутенберг.]
- Roshkeva, R. (2023, October 23). Malko poznata snimka razkazva za gostuvane na Rayna Knyaginya v Ruse. *Utro (Ruse)*. <https://utroruse.com/article/976064/> [Рошкева, Р. (2023, 23 октомври). Малко позната снимка разказва за гостуване на Райна Княгиня в Русе. *Утро (Русе)*. <https://utroruse.com/article/976064/>]
- R-va, M. (1936, February 1). Edno ot nay-starite zhenski druzhestva. *Zhenski glas*, 8–9. [Р-ва, М. (1936, 1 февруари). Едно от най-старите женски дружества. *Женски глас*, 8–9.]
- Todorova, M. (2009). *Zhiviyat arhiv na Vasil Levski i sazdavaneto na edin natsionalen geroi*. Paradigma. [Тодорова, М. (2009). *Живият архив на Васил Левски и създаването на един национален герой*. Парадигма.]
- Valchev, G. (2010). *Zahariy Stoyanov i simvolniyat kapital na Balgarskoto vazrazhdane*. Universitetsko izdatelstvo. [Вълчев, Г. (2010). *Захарий Стоянов и символният*

- капитал на Българското възраждане. УИ.]
- Velichkova, G. (2002). *Propaganda na fashizma v Balgariya, 1922–1934*. Tilia. [Беличкова, Г. (2002). *Пропаганда на фашизма в България, 1922–1934*. Тилиа.]
- Voyvodova-Shokova, L. (1942, June 27). Geroizmat na balgarkata. *Lyubov kam rodinata*, 1. [Войводова-Шокова, Л. (1942, 27 юни). Героизмът на българката. *Любов към родината*, 1.]
- Yakimov, G. (2023). *Balgarskoto obrazovanie (1934–1939): Reformi, natsionalizam, darzhavno-grazhdansko vazpitatie*. Universitetsko izdatelstvo. [Якимов, Г. (2023). *Българското образование (1934–1939): Реформи, национализъм, държавно-гражданско възпитание*. УИ.]
- Zdravchev, Z. (2025). *Znay svoya rod i badi*. Artgraf. [Здравчев, З. (2025). *Знай своя род и бъди*. Артграф.]
- Zhenite v modernostta: Po povod 200 g. ot rozhdenieto na Baba Tonka Obretenov. (2013). *Izvestiya na RIM – Ruse*, 17. [Жените в модерността: По повод 200 г. от рождението на Баба Тонка Обретенков. (2013). *Изв. РИМ – Русе*, 17.]
- Zhenski glas. (1935, May 15). Nos. 15–16. [Женски глас. (1935, 15 май). № 15–16.]
- Zhenski glas. (1936, February 1). Nos. 8–9. [Женски глас. (1936, 1 февруари). № 8–9.]
- Zografova, K. (2021). Panagyurskata knyaginya. In *Belezhiti zheni na/za Balgariya* (pp. 94–106). Faber. [Зографова, К. (2021). Панагюрската княгиня. В *Бележити жени на/за България* (с. 94–106). Фабер.]
- Zora. (1935, May 2). No. 4753. [Зора. (1935, 2 май). № 4753.]

THE IMAGE OF ENLIGHTENERS AND REVOLUTIONARIES (1880s – 1940s): RAYNA KNYAGINYA

Abstract: The article examines the means by which the image of Rayna Knyaginya was included in the national collective memory in the period of the 1880s- the 1940s of the 20th century. For this purpose, the symbolic “places of memory” for her are mainly studied, and where necessary they are compared with the memorial and functional ones. The article is based on the approach of social history and is written on the basis of various published and unpublished sources.

Keywords: Rayna Knyaginya; April Uprising; national memory; places of memory; anniversaries

Prof. Georgeta Nazarska, PhD

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6448-3692>

WoS AAI-9342-2020

SCOPUS ID 24344794500

University of Library Studies and Information Technologies

Sofia, Bulgaria

E-mail: g.nazarska@unibit.bg